

Lietuvos Jeruzalės Nekropolis

Parodos sumanymas

Andrius Kulikauskas

2026.08.29

ms@ms.lt, +370 607 27 665, <https://www.kapines.com>

Kviečiu susipažinti su paroda, kuri vyks Lietuvos Respublikos Seimo Vitražų galerijoje, rugsėjo 17-23 dienomis, 2026 metais.

Kviečiu prisidėti prie jos kūrimo, skelbimo ir visokeriopo palaikymo!

← Mano parodos plakatas. Sutemę vartai. Įeinantiems į kapines šie vartai skelbia, kad Lietuva jas globoja visom mūsų protėvių galybėm. Lietuvos Jeruzalės Nekropolis yra vieta kur susiduria gėris ir blogis, praeitis ir ateitis, mirtis ir gyvybė. Čia klaiku, baisu, tamsu, neramu bet vis dėl to šviesu, žavu, kilnu, tauru.

Parodos siekiai

Branginti, atstatyti, kurti, globoti dvasinį turtą

Sovietai nusavino ir išniekino seniausias Vilniaus žydų kapines. Jų viduryje pastatė Sporto rūmus. Šiuo metu Seimas naujai svarsto ar Sporto rūmus atgaivinti, juose įkurdinti kongresų rūmus, o gal žydų memorialą. Vilniaus tikintieji žydai ir jų draugai lietuviai liko neišgirsti:

Žydų kapinėse netinka jokia su jomis nesusijusi veikla!

Seimo narys Emanuelis Zingeris atvėrė galimybes man, laukiniam menininkui, nepriklausomam istorikui, visuomeniškam piliečiui, savarankiškam mąstytojui surengti parodą Seimo nariams ir būtent lietuviams suvokti galimybes:

1) Kapinėms gražinti teisinį statusą, kurį sovietai atėmė 1955 metais. Jose tebėra tūkstančiai palaikų.

2) Palaikyti Vilniaus vyriausiosios architektės Lauros Kairienės pasiūlymą visuomenei naujai, viešai, atvirai, skaidriai, rūpestingai, kūrybingai, draugiškai apsvarstyti šios vietovės tvarkymą.

3) Lietuvos Jeruzalės Nekropolį suprasti kaip Lietuvos dvasinį turtą prilygstantį Aušros vartams, Kryžių kalnui, Nidos kopoms, Valdovų rūmams, dėl kurių verta atsisakyti Sovietų Sąjungos rūmų, atstatyti teisingumą, kurti bendrą paveldą, kartu su Dievu jį globoti.

Menai žadina vaizduotę, telkia skirtingai manančius, keičia įsigaliojusias taisykles. Menai leidžia mums suprasti Lietuvos Jeruzalės Nekropolį, kaip bendrą litvakų ir lietuvių paveldą, nustelbiantį laiką ir erdvę, mus gyvai siejantį su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, su litvakų bei lietuvių pasaulėžiūromis ir su išeivijos litvakų pasiekimais.

← Lietuvos Jeruzalės Nekropolis taip atrodytų nuo Gedimino kalno. Išsiskiria palaikų zona apdengta tvariu žaliu audeklu, sovietų rūmų pamatai ant kurių pasodinta šviesiai žalia velėna ir atkurti antkapiai, ir kilometrinė siena, penkių šešių metrų aukščio, kurios išorė vaizduoja litvakų krašto istoriją, ir būtent žmoniją įtakojusius litvakus. Dėmesį sutelkia Sutemų vartai. Iš kapinių išeinantiems šie vartai skelbia "Tebūnie šviesa" įvairiomis žmonijos kalbomis.

Parodos tikslai

Supažindinti ir įkvėpti Seimo narius bei visuomenę

Pasiūliau Seime rengti parodą, kad Seimo nariai galėtų savo akimis ir žiniomis paneigti paplitusias melagienas: *"Tai tik buvusių kapinių vieta", "Ten palaikų nebėra", "Kapinės išnyko prieš šimtmečius", "Žydai pardavė savo kapines carui", "Žydai iškeldino visus palaikus", "Nuotraukų nėra ir negalėjo būti"*.

1913 Jan Bulhak LMAVB_RSS SFg-2404-5-7

Žymus Vilniaus fotografas Jan Bulhakas 1913 m. nufotografavo šią Nekropolį.

Man svarbu parodyti:

Žemėlapius. Nekropolis siekė 4,3 hektarų ploto ir manytina, kad jame palaidota bent 30,000 žmonių, sprendžiant pagal Varšuvos žydų kapines (250,000 žmonių 33 hektarų plote) ir Rasų kapines (virš 100,000 žmonių 10 hektarų plote). Caro tvirtovė užėmė tik ketvirtadalį kapinių ir pylimai supilti ant palaikų, taip kad jie ten ir liko. Sovietų rūmų pamatai užėmė maždaug ketvirtadalį likusių kapinių. Kapinių teisinis statusas panaikintas tik 1955 metais. Perlaidota tik Vilniaus Gaonas, jo artimieji ir gal keliasdešimt žmonių. Daugiau kaip 700 palaikų rasta 2002 m. tvarkant Olimpiečių ir Rinktinės gatves bei gretimus vamzdynus. Tūkstančiai palaikų tebėra Nekropolyje.

Dokumentus, kuriais sovietai nusikalto 1940 m. nusavindami kapines, likviduodami Vilniaus žydų bendruomenę, kaip nebesuderinamą su LTSR siekimais. Sovietai sąmoningai statybomis išniekino žydų ir kitų tikinčiųjų kapines.

Istorines nuotraukas. Esu surinkęs 70 nuotraukas pristatančias Nekropolį iš įvairių kampų. Kai kuriose matosi Gedimino pilis.

Ohelų modelius, tikro dydžio, apčiuopti jų dydį, tūrį, svarumą, savitumą. Klausneris savo knygoje pažymėjo ir aprašė 220 ohelų (antkapių). Juos galima atkurti.

Maketą, masteliu 1:50, išskiriantį palaikų zoną, sovietų rūmų pamatus ir kilometro ilgio sieną, supančią kapines. Sovietų rūmai pastatyti kapinių viduryje, kur buvo palaidotas Vilniaus Gaonas ir kiti žymūs rabinai. Šių kapinių glaudų ryšį su Aukštutine pilimi esančia virš jų. Kapinės buvo pilies jurisdikcijoje. Valdovai globojo žydus. Vilniaus aukštutinę pilį ir Lietuvos Jeruzalės Nekropolį galima atstatyti kartu kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldą.

Bulhako nuotrauką nuspalvinau dirbtiniu intelektu.

Man rūpi pabrėžti:

Nekropolyje buvo palaidota daugybė žymių rabinų, o kartu su jais visa Lietuvos Jeruzalė, žydų pasaulyje išgarsinusi Lietuvą.

Litvakai suprato Lietuvą plačiai, kaip Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, apimančią ne tik Lietuvą bet ir Baltarusiją bei Latviją. Mums litvakai yra gyvas ryšys su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, su Lietuvos statutu.

Galime džiaugtis turininga litvakų istorija, kiek daug litvakų praturtino žmoniją. Jų viešas pristatymas papildytų kapinių gerbimą ir nuteiktų čia gyvenančius bei apsilankančius, kad litvakai ir lietuviai gražiai sugyveno ir sugyvens. Lietuva ir kartu Vilnius brangina savo praeitį, dabartį ir ateitį.

Nuspalvintą nuotrauką išspausdinsiu ant drobės ir pristatysiu savo parodoje.

Į posakį, *Visas Vilnius pastatytas ant kapinių*, atsakysiu išpūdinga paroda, atskleidžiančia Lietuvos Jeruzalės Nekropolį kaip milžinišką dvasinį turtą, siejantį litvakus ir lietuvius, tiek Lietuvoje, tiek išeivijoje, pinantį mūsų tautas, pasaulėžiūras, istorijas, mūsų draugystę. Gerbdami šias kapines, gerbsime visas kapines, visus mirusiuosius, o juo labiau, gyvuosius. Patys tapsime gyvesniais.

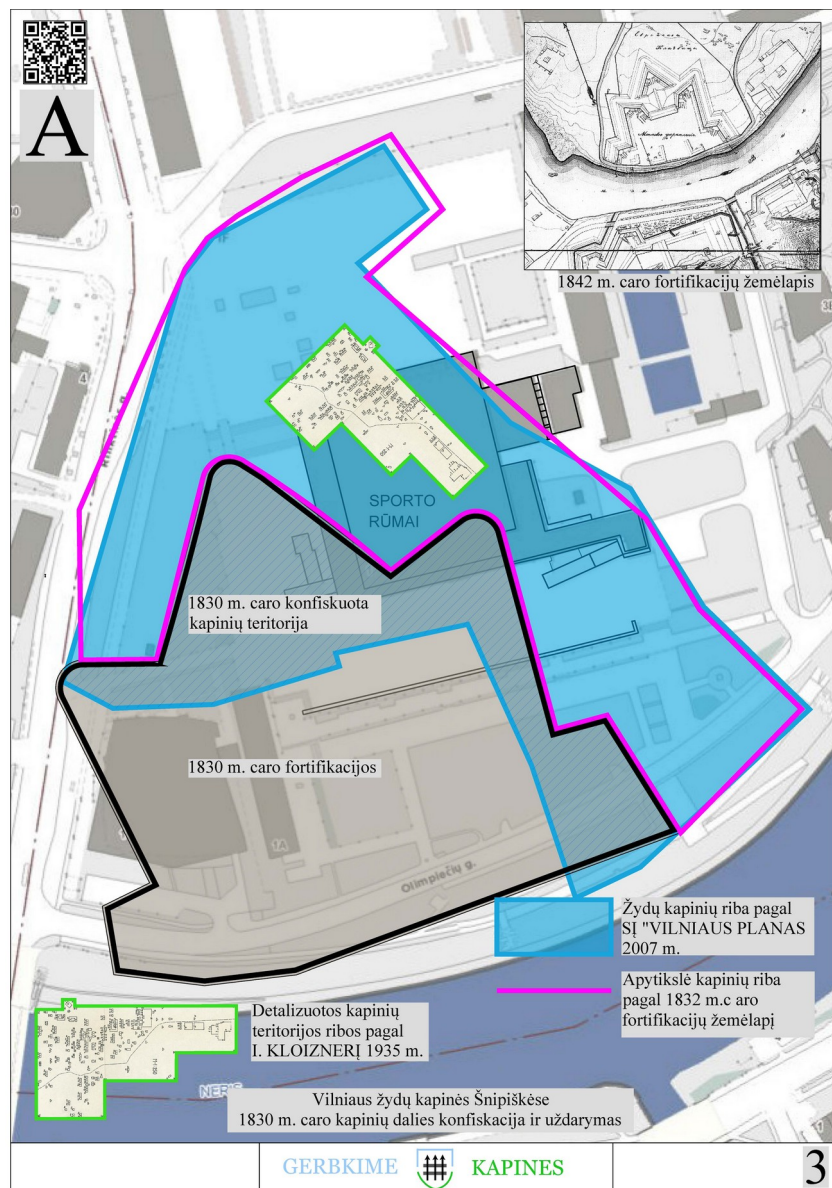

1913 Jan Bulhak LMAVB_RSS SFg-2404-5-2

1913 m. Jan Bulhako nuotrauka kapinių pietvakarinėje dalyje esančio Rivkos ohelo ir caro tvirtovės. (LMAVB) "Kukli ir dievota moteris, Rivka, mūsų mokytojo ir rabino Natano žmona. Gyvieji tesaisto jos sielą."

Bendras vaizdas iš kapinių šiaurinės dalies, kaip atrodė pirma eilė ohelų (G.Leiman Library). Nuotraukose matosi Gedimino pilis, taip kaip ji tais laikais atrodė.

Artūro Imbraso sudarytame žemėlapyje matosi kapinių teritorija (mėlyna zona) kurią pažeidė caro tvirtovė ir sovietų rūmai. Sovietai savo rūmus pastatė ten kur stovėjo Klausnerio 1935 m. aprašyti žymiausių rabinų ohelai (baltame poligone).

2025 m. Vilniaus miesto savivaldybė ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės Kanceliarija pažymėjo kapinių ribą akmenine siena.

Dviem egzemplioriais

NUTARIMAS

Kaunas, 1940 m. rugsėjo mėn. 16 d.

Išžiūrėjęs Vilniaus žydų bendruomenės bylą radau, kad esamomis sąlygomis tolimėsnis šios bendruomenės veikimas yra nebesuderinamas su Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos siekimais, todėl

n u t a r i a u :

Vilniaus žydų bendruomenę likviduoti.

Likvidavimo tvarką nustatau šią:

- 1/ visus bendruomenės tarnautojus atleisti,
- 2/ bendruomenės turimus namus ir skerdyklą perleisti Komunalinio ūkio Liaudies Komisarui,
- 3/ bendruomenės išlaikomus Š. Anskio muziejų ir "Strašūnų" bei "Meicei-Haskola" bibliotekas perduoti Švietimo Liaudies Komisarui,
- 4/ bendruomenės žinioje esančias žydų kapines perduoti Vilniaus miesto savivaldybei.

Nutarimą vykdyti pavedu Vilniaus miesto ir apskrities viršininkui.

LIUDIES KOMISARŲ TARYBOS PIRMININKO PAVEDAMAS
SPAUDOS IR DRAUGIJŲ SKYRIAUS VEDĖJAS

Turto perdavimo - perėmimo
A K T A S .

Vilnius, 1940 m. spalio mėn. 22 d. Vilniaus Miesto Savivaldybės ūkio ir Turto skyriaus komisija iš Motuzo Vlodo, Dovoins-Silvestravičiaus Jono ir Trockio Želiko, turėdama galvoje L.T.S.R. Komunalinio ūkio Liaudies Komisaruiato š.m. rugsėjo mėn. 21 d. raštą Nr. 422, papildydama š.m. rugsėjo mėn. 30 d. turto perdavimo perėmimo aktą, perėmė Miesto Savivaldybės žinion iš Švailicho Dovido, Vilniaus Žydų Bendruomenės prižiūrėtojo, paskirto Vilniaus Miesto ir Apskrities Viršininko š.m. rugsėjo mėn. 12 d. raštu Nr. 50504, Vilniaus Žydų Bendruomenės šį kapinių nekilnojamąjį ir kilnojamąjį turtą:

1) Nekilnojamas turtas, esantis Kirkuto gt. 5 Nr., susidedantis iš žemės sklypo apie 12,5 ha su pastatais: a) mediniu namu prie vartų, kuriame gyvena sargas, b) mūro hamas kapinėse, kuriame yra raštinė ir kitos įstaigos su ūkio pastatais (daržinė, arklide, rūsiu ir kitais) ir c) ~~ne~~ kilnojamąjį turtą pagal pridedamą sąrašą. Kapinės aptvertos medine tvora.

2) Nekilnojamas turtas, esantis Vilniaus Rinktinės ir Juozapavičiaus kampas, pažym. 3 Nr. (Senos žydų kapinės), susidedantis iš žemės sklypo apie 3 ha 2552 kv.mtr. su istoriniais paminklais ir liekanos. Kapinės aptvertos betonine tvora.

3) Nekilnojamas turtas, esantis "Ąžuolyne" (Dębowka), Riešės valsčius, Vilniaus apskr., susidedantis iš žemės sklypo apie 22 ha 3354 kv. mtr. su a) mediniu vieno aukšto namu, kuriame gyvena kapinių sargas ir b) kleties ir c) šulinys ir d) kilnojamąjį turtą pagal prided. sąrašą. Kapinės aptvertos betonine tvora.

Šis turtas įrašytas ipotekos knygon Nr. 576 Vilniaus Apygardos Teisme Vilniaus Žydų Bendruomenės vardu.

Perėmė:

Wł. J. Doro-Silw...

Perdavė:

Wł. J. Doro-Silw...

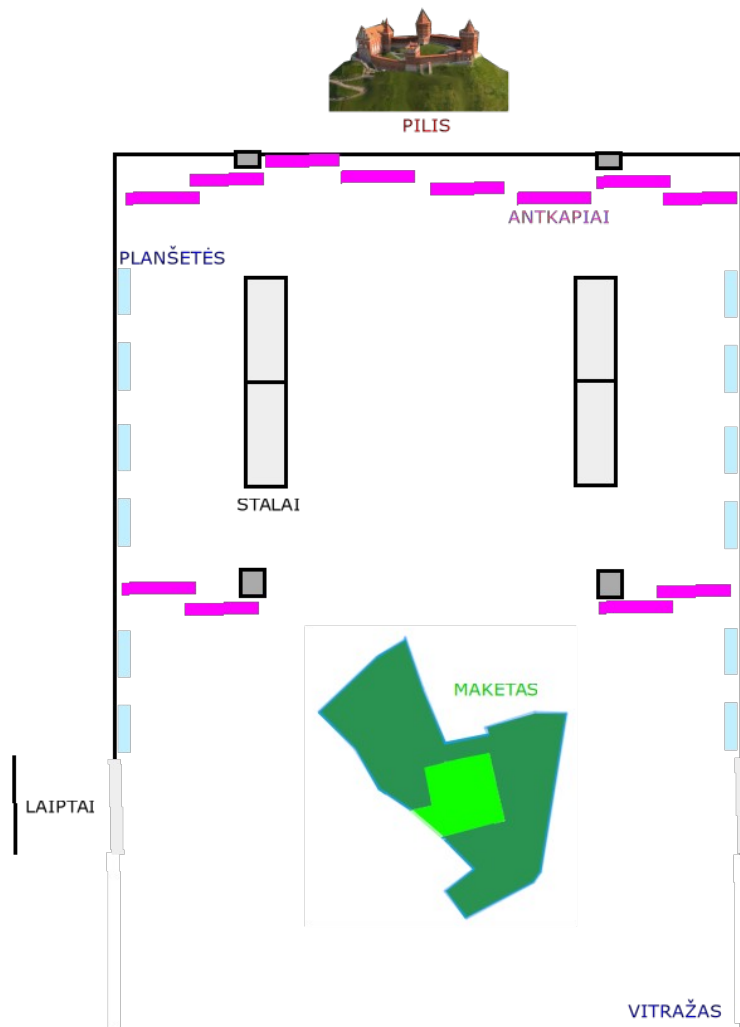
1940 m. rugsėjo mėn. 16 d. LTSR likvidavo Vilniaus žydų bendruomenę ir nusavino žydų kapines.

1940 m. spalio mėn. 22 d. turto perdavimo-priėmimo akte įvardintos kapinės esančios Rinktinės ir Juozapavičiaus gatvių kampe.

Parodos dalys

Maketas, ohelai, planšetės

Seimo Vitražo galerija yra didelė (17,4 m x 12,6 m), su aiškiomis ribomis, tarsi atskiras pasaulis, kurį galima iš trijų pusių stebėti iš viršaus. Mane kaip maksimalistą traukia išnaudoti jos visas galimybes įtraukti praeivius į Lietuvos Jeruzalės Nekropolį.

Planas kaip išstatysiu savo parodą Seimo Vitražo galerijoje.

Nusileidus laiptais, galerijos šiaurinėje pusėje telpa didelis maketas (6 m x 5 m) masteliu 1:50. Juo pajusime santykį tarp žmogaus (3 cm), ohelo (4 cm) ir viso Nekropolio. Makete išsiskirs:

Palaikų zona, kurią siūlau uždengti tvariu audeklu, kad niekas nevaikščiotų ir nereikėtų nė žemę judinti, nė žolę pjauti. Tai didžiausoji Nekropolio dalis. Ją vaizduoju žaliu tentu.

Sovietų rūmų pamatai (1,8 m x 1,8 m), ant kurių siūlau sodinti velėną, o ant jos atkurti antkapius. Velėną vaizduoju žaliais rankšluosčiais. Ohelus pjaustau iš kartono.

Nekropolio siena, maždaug kilometro ilgio. Siūlau ją statyti 5 m aukščio, jos išorine puse vaizduoti litvakų pasaulį. Ją vaizduosiu stačiais A4 formato lapais (tad sienos mastelis gausis 1:17). Lapų prireiks beveik šimto. Juos įstatysiu į laikiklius. Kiekviename lape pristatysiu žymų litvaką. Kreipsiuosi į Seimo narius, visuomenę ir jaunuomenę padėti atrinkti litvakus ir juos pavaizduoti.

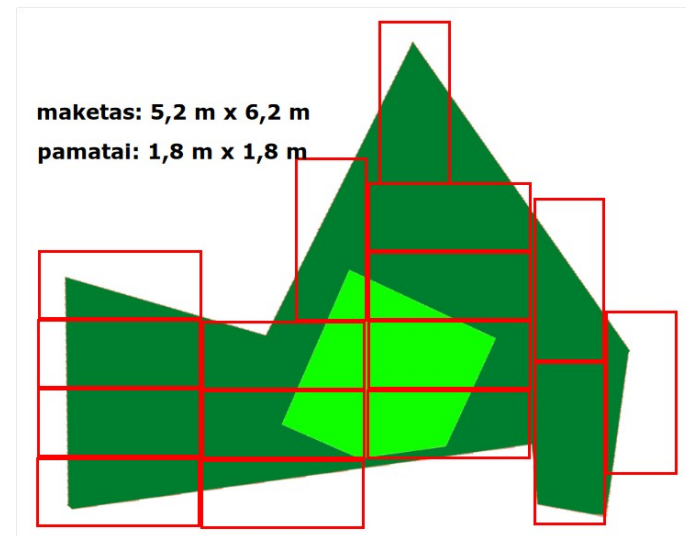
Siūlau sovietų rūmų pamatus suprasti kaip blogio imperijos griuvėsius, tikinčiųjų kapinių pažeidėją, išniekintoją, tebesitęsiančios blogio ir gėrio kovos liudytoją. Užtat Vilniaus Gaono mauzoliejų atkurčiau ne pamatų pakraštyje, ten kur buvo, o pamatų pačiame centre, kaip dvasinės įtampos ašį. Tokiu būdu ant pamatų sutilptų didesnė dalis Klausnerio aprašytų ohelų. Pamatų pakraščiuose šį atkurtą paveldą įvairiai papildysiu. Pastatysiu ratą keliasdešimt aukštų spalvotų ohelų palei visas kryptis iš židinio link žymiausių litvakų miestų bei ješivų, žodžiu, į Telšius, Rygą, Polocką, Minską ir taip toliau. Šiuose oheluose siūlau įrengti ekranus, juose rodyti istorines nuotraukas tų vietovių žydų gyvenimo. Visi ohelai bus nukreipti į Jeruzalę, tad išryškės įtampa tarp Jeruzalės krypties ir pamatų linijų. Šią dvasinę įtampą toliau siūlysiu pabrėžti ohelų pavidalo įkvėptomis šiuolaikinėmis skulptūromis. Taip pat pastatysiu keturias vietas žmonėms pasėdėti. Tai bus keturios didelių ohelų formos tribūnos, 6 m x 3 m x 6 m, pažymėtos PaRDeS raidėmis, iš kurių bus galima stebėti Nekropolį, Nerį ir Aukštutinę pilį ir tiesiog pasamprotauti. Šios tribūnos taipogi bus nukreiptos link Jeruzalės. Tokiu būdu lankytojai regės Nekropolio tiesmuką atkūrimą bet kartu jo atkūrimą dvasinėse plotmėse.

Kitoje pusėje galerijos nuo lubų pakabinsiu atstatytos Aukštutinės pilies vaizdą, ant kartono, 3 metrų ilgio, tuo pačiu 1:50 masteliu. Tai padės suvokti ryšį tarp Aukštutinės pilies ir Nekropolio, kaip pilis atrodytų iš Nekropolio, ir kaip Nekropolis iš pilies.

Galerijos gale pakabinsiu vieną didelę dirbtiniu intelektu nuspalvintą Bulhako darytą nuotrauką (2 m x 4,88 m), taip pat ir kitus vaizdus, nespalvintus, rodančius Vilniaus Gaono (1720-1797) mauzoliejų ir seniausiąjį rabino Menachemo Maneso Chajeso (1560-1636) mauzoliejų iš įvairių kampų.

Šalia nuotraukų ketinu galerijoje pastatyti natūralaus dydžio ohelus (1,9 m x 0,9 m x 0,5 m) iš kartono dėžių ir popieriaus. Vienų ohelų paviršiams išspausdinsiu padidintas nuotraukas, o kitų ohelų paviršius tapysiu šiuolaikiniu stiliumi, plėtoti ohelo formos galimybes.

Galerijos sienas puoš 12 planšečių pristatančių Nekropolį ir mano asmenišką pasiūlymą kaip jį tvarkyti.

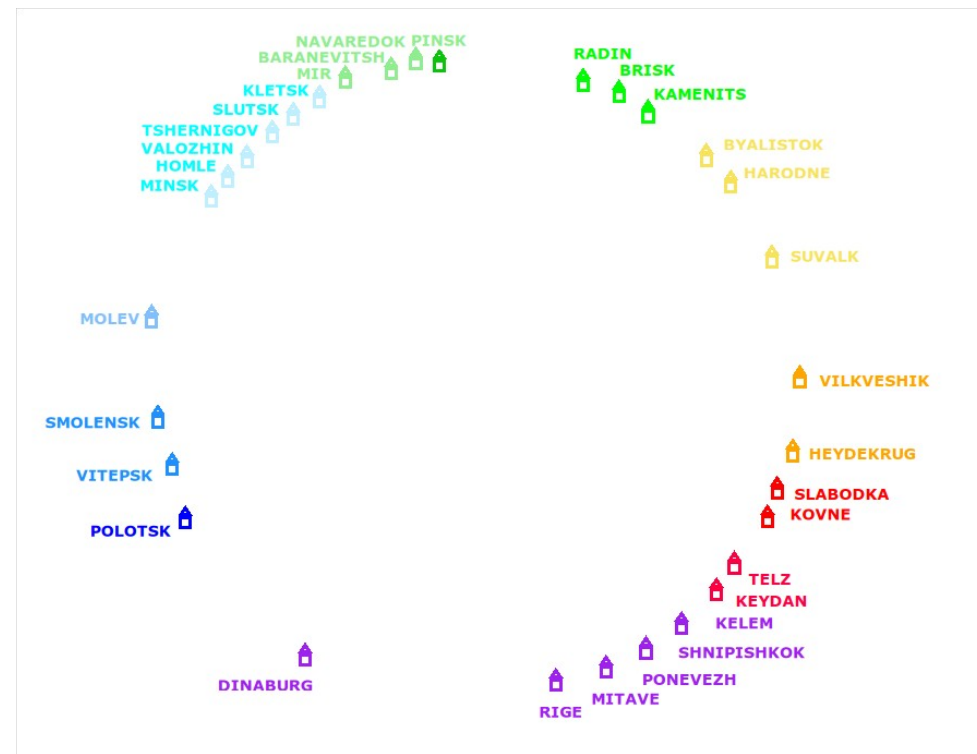
Maketui parengiau lentą (6 m x 10 m). Jį ištiesiu ant stalų. Jų reikės kokia šešiolika.

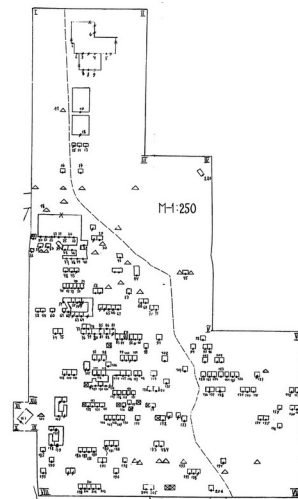
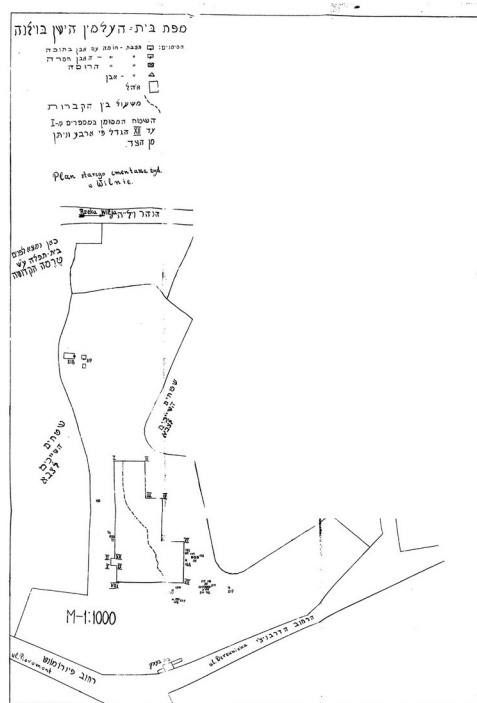
Eičiūnų kaimo siuvėja Albina man susiuvo pamatus iš žalių rankšluosčių, kad primintų velėną. Siulės sueina centre kur pastatysiu Gaono mauzoliejų. Siulės nukreiptos į Jeruzalę, kaip kad ohelai. Jos pabrėžia įtampą tarp sovietų rūmų ir Nekropolio.

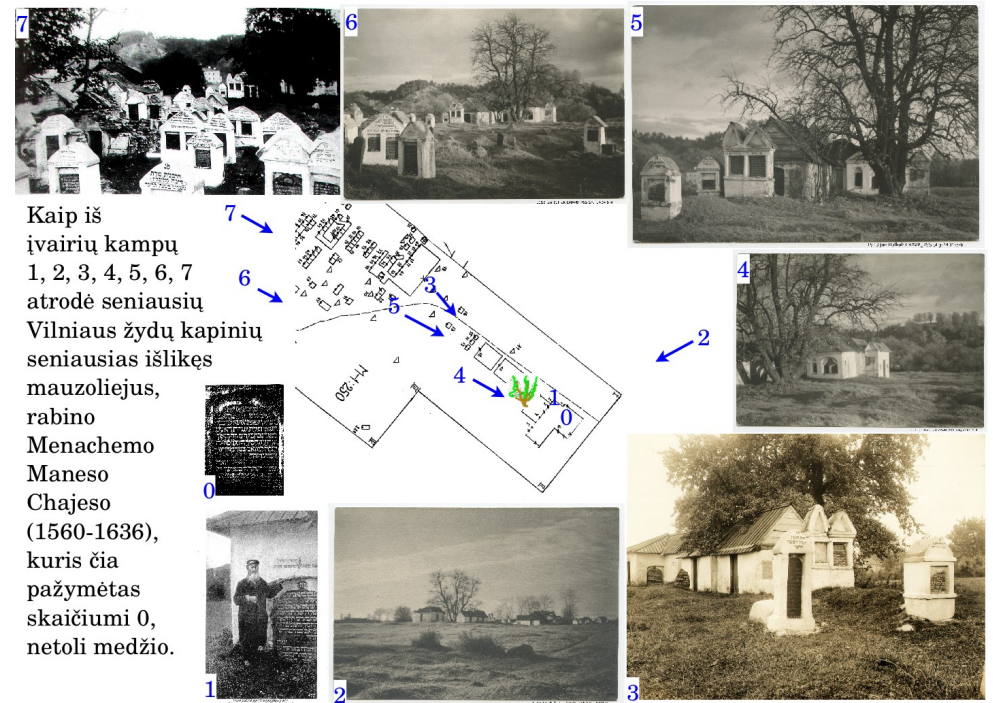
Dovid Katz nustatė litvakų arealą pagal jų kalbamą jidiš tarmę, pagal tikėjimo tradicijas ir kitas savybes.

Išdėstysiu ratą spalvotų oheų atstovaujančių nuo Vilniaus įvairiomis kryptimis esančius litvakų miestus bei ješivas. Kiekviename spalvotame ohele bus skaitmeninė lentelė rodanti istorines nuotraukas iš tos vietovės.

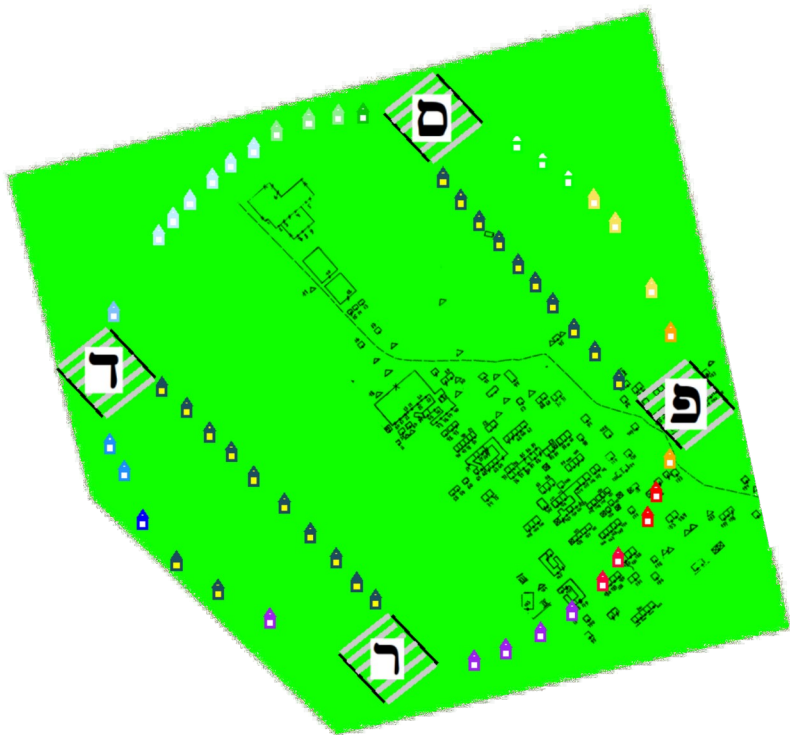

Izraelis Klausneris 1935 metais aprašė žymiausius antkapius ir sudarė jų planą.

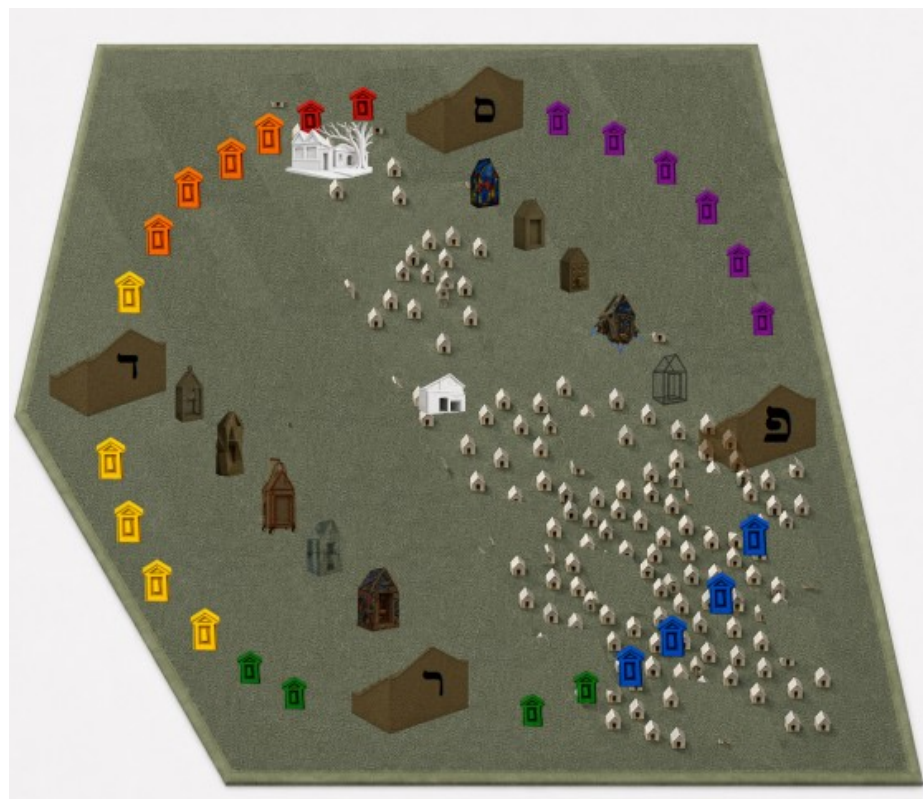

Kaip iš įvairių kampų 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 atrodo seniausių Vilniaus žydų kapinių seniausias išlikęs mauzoliejus, rabino Menachemo Maneso Chajeso (1560-1636), kuris čia pažymėtas skaičiumi 0, netoli medžio.

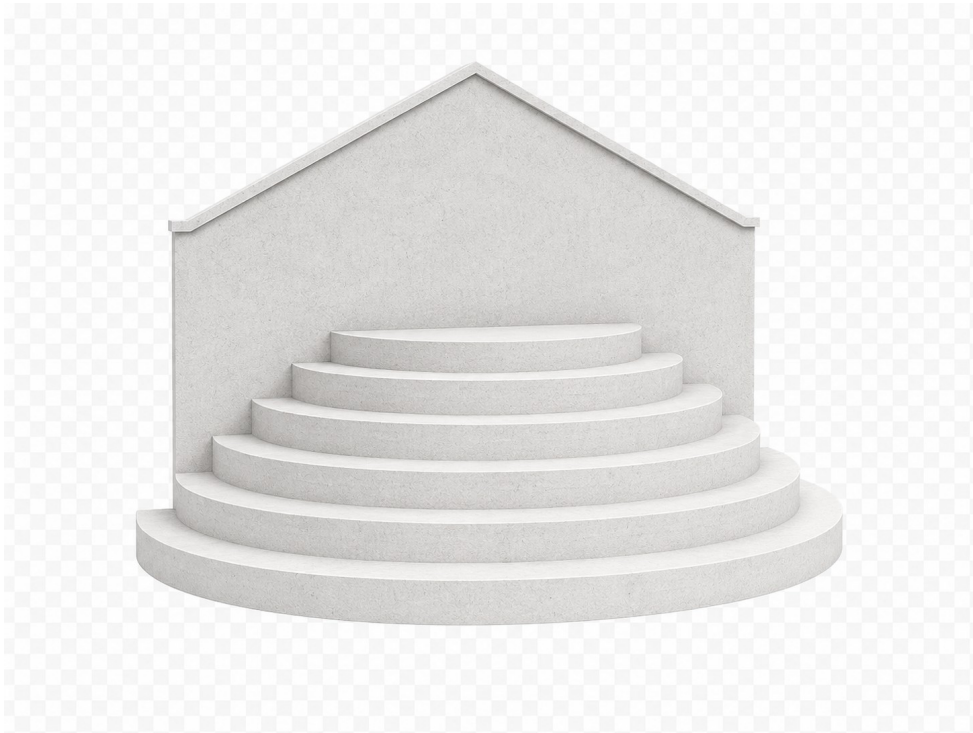
Yra išlikusios bene šimtas nuotraukų iš kurių galima sudaryti kapinių vaizdą pradedant nuo seniausiojo rabino Menachemo Maneso Chajeso mauzoliejaus. Įmanoma atkurti Nekropolį.

Siūlau pamatų centre atstatyti mauzoliejų, kuriame buvo palaidotas Vilniaus Gaonas, o pagal Klausnerio žemėlapi ir nuotraukas atstatyti visus aplinkui jį buvusias ohelus, kiek tik sutelpa ant pamatų. Siūlau šiuos tradicinius ohelus papildyti žiedu spalvotų ohelų su skaitmeninėmis lentelėmis pristatančias nuotraukas iš ta kryptimi nuo Vilniaus žydų ješivų ir jų apgyvendintų miestų bei miestelių.

Visi ohelai būtų nukreipti į Jeruzalę. Šią kryptį siūlau papildomai pabrėžti šiuolaikinėmis skulptūromis, taip pat tribūnomis, kad žmonės galėtų pasėdėti, pamąstyti ir apžvelgti kraštovaizdį, įskaitant Aukštutinę pilį.

*Lankytojai norės pasėdėti. Kiti ateis pasižiūrėti į Aukštutinę pilį.
Pusrutulinė tribuna leis žmonėms sėdėti kaip nori ir pasižvelgti kur nori.
Bet pati tribūna bus nukreipta į Jeruzalę.*

*Ketrios tribūnos bus pažymėtos keturių Raštų nagrinėjimo lygmenų
PaRDes raidėmis: P 7 7 7.*

Pamatų pakrasčiuose bus vietos šiuolaikinėms skulptūroms.

Jos kažkuo primins ohelo pavidalą ir plėtos jo galimybes toliau. Jos irgi bus nukreiptos į Jeruzalę.

Sienos viršūnei sukūriau raštą simbolizuojantį lietuvių ir litvakų supintą gyvenseną.

Tuo pačiu siūlau simbolį litvakams, panašų į Gedimino pilį, bet su ohelu.

Siena šalia Neries pristatys litvakų kilmės muzikantus.

Aikštelėje tarp Neries ir Nekropolio sienos stovės sovietų rūmų reprodukcija masteliu 1:10, tai yra, 3 metrų aukščio, 7 metrų pločio, 7 metrų skersmens. Reprodukcija tarnaus kaip estrada. Joje taip pat bus patalpos turizmo paslaugoms ir maža ekspozicija apie sovietų rūmų istoriją ir reikšmę.

Reprodukcija stovės ten kur dabar Olimpiečių gatvė. Gatvė bus uždaryta nes jos dalis kerta Nekropolį, o ši teritorija bus pritaikyta pėstiesiems ir joje bus daug turistų.

Parodos turinys

Planšetės

Galerijos sienose iškabinsiu dvylika planšečių pristatančių mano kaip menininko, istoriko, piliečio ir mąstytojo požiūrį, kad reikėtų atstatyti teisingumą ir kurti litvakų ir lietuvių bendrą paveldą. Štai planšečių temos:

A) Įvadas: **Branginkime dvasinį turtą.**

1) Plakatas: Lietuvos Jeruzalės Nekropolis

2) Parodos pristatymas: Tikslai: 1) Kapinėms gražinti teisinį statusą. 2) Palaikyti naują diskusiją dėl jų tvarkymo. 3) Suvokti šias kapines kaip dvasinį turtą prilygstantį Aušros vartams, Kryžių kalnui, Nidos kopoms, Valdovų rūmams. Priemonės: Menais sužadinti vaizduotę, jog šios kapinės gali būti bendras litvakų ir lietuvių paveldas. Parodos rėmėjai.

B) **Atstatykime teisingumą:** Suvokime kodėl nedera rūmuose įkurdinti žydų memorialo.

1) Gerbkime kapines: Žydų tikėjimas. Yra tūkstančiai palaikų. O net ten, kur jų nėra, vis tiek lieka kapinės, kuriose jokia su jomis nesusijusi veikla nedera. Rabinų teismų nuosprendžiai.

2) Įvardinkime nusikaltimus: Sovietai nusavino ir išniekino. Dokumentai. Genocido centras atsisako vertinti šiuos sovietų nusikaltimus.

3) Raukime sovietinį mąstymą: Sovietų šventykla ugdė sovietinį žmogų mąstantį "Visas Vilnius pastatytas ant kapinių." Apžvelgti kaip įvairiai būtent sovietai niekino Lietuvos kapines.

4) Raukime nemeilę žydams: Nedera painioti žydų ir bolševikų paveldą. Nedera sulyginoti žydus ir bolševikus. 1941 m. mūsų tautos valios reiškėjų pasisakymai prieš žydus. Nusikaltėlius ginančiųjų pasisakymai. Kapinių gynėjų nustūmimas.

C) **Kurkime bendrą paveldą:** Menininko siūlomas sprendimas.

1) Giliamintiškai: Kurti keturiais lygmenimis (PaRDeS) kuriais Gaonas tyrė raštus. Pabrėžti šioje vietoje vykstančią gėrio ir blogio kovą, tamsybes ir šviesą.

2) Atsakingai: Suprasti litvakų ir lietuvių pasaulėžiūras ir jas atsakingai supinti. Nesiskaldyti. Nauja simbolika. Atskirti palaikų zoną, pamatus ir sieną.

3) Įkvėptai: Suvokti litvakų paveldą kaip ryšį su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste. Susieti su aukštutinės pilies atstatymu. Išpuošti sieną. Plėtoti ohelo formos galimybes.

4) Tiesmukai: Pamatų centre atkurti kapines taip kaip jos atrodė prieš šimtą metų. Nuotraukas sulyginoti pradedant nuo seniausios išlikusio ohelo.

D) **Įžvelkime Dievo sudalyvavimą:** Kapinių globos istorija.

1) Senovėje. Įsivaizduojama praeitis: legenda apie Gediminą ir žydus. Litvakai tikėjo kunigaikščių globa. Caro tvirtovė įsiveržia. Lenkų laikais litvakai patys apgynė kapines.

2) Mūsų laikais. Lietuvos ydinga politika žydų atžvilgiu. Dovid Katz, Juliaus plakatas, Gerbkime kapines. Išmokome įsiklausyti į vienas kitą. Esamos sienos svarba. Įsivaizduojama ateitis, kai pasiryšime atsisakyti sovietų rūmų. Užmigdyti pastatą, pastatyti sieną, atstatyti pilį. Išeinant: Tebūnie šviesa.

KURIAŲ PUSĘ ŠIANDIEN PASIRINKS LIETUVA?

Gedimino laiškai: 1323 m. kunigaikštis Gediminas išsiuntė galingus laiškus į Vakarų Europos miestus, kviesdamas pirklis, amatininkus ir riterius atvykti į Lietuvą. Manoma, kad kartu su kitais amatininkais ir pirkliais į šalį atvyko ir pirmosios žydų šeimos.

1388, 1389 Vytautas Didysis suteikė pirmąsias privilegijas žydams Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK), kurios teisiskai įteisino jų bendruomenių įsikūrimą ir veiklą šalyje. Šie dokumentai tapo pagrindiniu žydų teisių šaltiniu LDK keliams šimtmečiams.

- Vytauto Didžiojo išleisti dokumentai rėmėsi Vidurio Europoje plitusia „žydų teise“ (Judenrecht).
- Religinė ir asmeninė laisvė: Žydams leista laisvai išpažinti judaizmą, atlikti apeigas ir laikytis savo papročių. Valdovas garantavo bendruomenės apsaugą nuo krikščionių smurto ar nepageidaujamo kišimosi į jų vidaus reikalus.

Pirmąją oficialią rašytinę privilegiją dėl žydų kapinių Šnipiškėse 1593 m. birželio 1 d. suteikė Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Zigmantas Vaza III (1566-1632), o vėliau, 1633 m., jo patvirtinimą bei teises pratęsė Vladislavas Vaza.

Žydų padėtis po 1795 m. Rusijos imperijos įvykdytos LDK aneksijos pasikeitė iš esmės ir dramatiškai. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje žydų bendruomenė šimtmečius turėjo plačią teisinę bei religinę autonomiją, tačiau patekus į carinės Rusijos sudėtį prasidėjo griežtas teisių varžymas, ekonominis gniužymas ir prievartinė integracija

- 1797 m. Gaono laidotuvės - tūkstančiai žmonių
- 1824 m. visa kapinių teritorija užlaidota.
- 1831 m. Caras Nikolajus I kapines uždaro, jos apnaikintos.
- 1831 m. Rusijos imperijos Vilniaus tvirtovė sunaikina 1,3 ha kapinių.
- Iki II-ojo pasaulinio karo kapinės apleistos, bet su virš 200 antkapių
- 1935 m. kapinės įtrauktos į kultūros vertybių paminklus, bandoma nusavinti, neįvyksta, siena pastatyta

Kunigaikštis Gediminas

Vytautas Didysis

Zigmantas Vaza III

- 1940 m. Stalinas uždraudžia Vilniaus miesto ir visas kitas žydų bendruomenes Lietuvoje.
- 1940 m. kapinės uždamos ir aneksuojamos

- 1945-1947 m. Stalino valdžia planuoja kapinių vietoje įsteigti sporto parką.
- 1948 m. Vilnius Gaono kapas perkliamas į Olandų g. žydų kapines
- 1950 m. ruošiantis Dainių šventei sunaikinami paskutiniai kapinės likę antkapiai, teritorija, kurioje lieka tūkstančiai palaikų pradeda versti parku.

- 1955 m. Čruščiovo valdžia ant kapinių ribos pastato uždara plaukiojimo baseiną, toliau naikinama aplink esančius kapus

- 1965-1971 m. Brežnevo valdžia nusprendžia buvusių kapinių centrinėje dalyje, kur išlikę daugybė palaikų aplink ir šalia perkelti Vilniaus Gaono kapo statyti Sporto rūmus. Aplinkinėje teritorijoje lieka tūkstančiai kapų, kurie niokojami tiesiant komunikacijas.

1995-1996 m. vykdomi žvalgomieji archeologiniai tyrimai šalia numatyto griauti baseino. Roberto Žurovskio žvalgomųjų tyrimų metu rasti 10 vaikų nepažeisti kapai

2002 m. vykdomi žvalgomieji archeologiniai tyrimai tiesiant komunikacijas Rinktinės g. Gedimino Gendrėno atskaita mini daugybinius palaikus tiesiamų trasų ruožose, palaikai surenkami, A. Barkaus, anatomijos, histologijos ir antropologijos katedros lektoriaus tyrimų išvadoje nustatomi daugiau kaip 700 asmenų palaikai.

2007 m. išduodamas statybos leidimas "Karaliaus Mindaugo apartamentų" statybai. Šis projektas sukėlė didžiulį tarptautinį skandalą ir ilgus teisminius ginčus, nes buvo įtariama, kad pastatai kyla tiesiai ant istorinių kapinių žemės, kas išprovokavo vietos ir užsienio žydų bendruomenių bei Izraelio vyriausybės protestus

KAPINIŲ NAIKINTOJAI

caras Nikolajus I

Stalinas

N. Čruščiovas

L. Brežnevas

GERBKIME

KAPINĖS

3

Draugijos "Gerbkime kapines" narys Artūras Imbrasas baigia kurti kilnojamą parodą išreiškiančią Vilniaus tikinčiųjų žydų požiūrį dėl Vilniaus žydų kapinių Šnipiškėse. Atsiremsiu į jo surinktus žinias ir vaizdus.

2002 m. tyrimai

Palaikų rastų 2002 m. rugpjūčio mėnesiais Rinktinės gatvėje, Vilniuje, antropologinio tyrimo atskaita

Išvados
Kadangi buvo atliekama tik grupinė palaikų identifikacija, tai pagrindinė išvada būtų tokia: Visi palaikai (kaulai) priklausė ne mažiau kaip 678 suaugusiems individui ir ne mažiau kaip 50 vaikų. Tai yra, turime daugiau kaip 700 asmenų palaikus. Tačiau norėtumėsi pastebėti, kad dėl tokio didelio medžiagos fragmentiškumo realus skaičius gautų būtų nemaža dalimi didesnis.
Tarp palaikų daugumą yra įvairūs amžiaus abiejų lyčių suaugusių asmenų, kurių tikslų proporcijų įvertinti negalime, taip pat yra nemažai įvairaus amžiaus vaikų – nuo naujagimių iki paauglių.

Tyrė:
Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto
Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedros lektorius
A. Barkus

Vilnius 2002.
Karaliaus Mindaugo tilto prieigos.
Žvalgomieji archeologiniai tyrimai.
Dešinysis Neries krantas. Rinktinės gatvės rekonstrukcija
Ataskaita. (ištrauka)

Statybų vietose Lietuvos piliių tyrimo centro archeologai žvalgė ir tyrinėjo kultūrinį sluoksnį, stebėjo žemės darbus. Archeologiniams tyrimams vadovavo Piliių tyrimo centro archeologas Egidijus Ozalas

Rinktinės gatvės archeologiniai žvalgymai.

Gatvės rekonstrukcijos darbus stebėjo ir kultūrinį sluoksnį žvalgė Piliių tyrimo centro archeologas Gediminas Gendrėnas. Braižė Piliių tyrimo centro architektai: Vytautas Jusevičius ir Ričardas Račinskas, technikas Julius Sičiūnas. Fotografavo Gediminas Gendrėnas ir Piliių tyrimo centro architektas Vytautas Abramauskas.

Sudėtingiausi žemės darbai ties senosiomis žydų kapinėmis atlikti 2002 m. liepos - spalio mėnesiais, kuomet Rinktinės ir Juozapavičiaus gatvių sankirtoje buvo perklojama šiluminė trasa, vietomis nutiesta apie 3 m gylįje. Ties perklojama šilumine trasa buvo iškasti žvalgomieji archeologiniai šuriai, apibendrinta ankstesnių žvalgomųjų archeologinių bei istorinių tyrinėjimų medžiaga. Šių tyrinėjimų medžiaga rodė, kad perklojamos šiluminės trasos aplinkoje gali būti aptikta nesuardytų žmonių palaikų, nes senoji šiluminė trasa nutiesta Vilniaus žydų senųjų kapinių vakarinių pakraščiu.

Kasant virš senųjų vamzdžių supiltas žemes, aptikta pavienių žmonių kaulų, paminklinių lentelių fragmentų su įrašais.

Senosios šiluminės trasos tranšėjos vakarinių pakraščiu, nubyrėjus supiltoms žemėms, atsidengė ankstyvesnio kultūrinio sluoksnio pjūviai. Tiesa, 30-120 cm storio kultūrinis sluoksnis smarkiai apardyta XX a. viduryje bei jo antroje pusėje vykdytų žemės darbų. Tačiau šiluminės trasos griovio atkarpoje, vakarinėje sienelėje, kai kur kyšojo antropologiškai tvarkingai sugulę žmonių kaulai

Konstatuota, kad didesnė dalis čia buvusių palaikų sunaikinta XX a. viduryje. Tačiau manytina, kad gali būti išlikusių ir nesunaikintų palaikų. Nuspręsta žmonių palaikų tyrimą tęsinti. Darbų metu jie buvo dengiami. Pakeitus šiluminės trasos vamzdžius, sienelės kyšojo žmonių kaulai užpildyti žemėmis.

Surasti suardytų palaikų kaulai buvo tirti antropologiškai. Antropologinius tyrimus atliko Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedros lektorius A. Barkus. Rekonstruojant rinktinės ir Olimpiečių gatves, identifikuoti daugiau kaip 700 asmenų palaikai.

Gediminas Gendrėnas

GERBKIME

KAPINĖS

12

Parodos gairės

Prielaidos bendram paveldui

1964 m. gimiau Kalifornijoje. 1988 m. "Sąjūdžio žinios" mane pakvietė į Sąjūdžio suvažiavimą, kurį aprašiau "Drauge" straipsniu "Sąjūdis ir Vienybė". Įsidėmėjau, kaip skirtingos jėgos prisidėjo prie bendro reikalo.

Bet pirma iškelsiu pavyzdį, kad būtų aišku, kas iš tikrųjų yra vienybė. Septyni politiniai kaliniai dar nėra sugrįžę į Lietuvą. Vilniuje pradėtas bado streikas išreikalauti kaliniams laisvę. Reikalavimai turėjo būti iškelti per rugsėjo 28 d. mitingą, kurį sušaukė Lietuvos Laisvės lyga. Kariniai daliniai žiauriai išvaikė mitingą. Tačiau Lietuvos Persitvarkymo sąjūdis iš karto užstojo lygą, ir buvo paskirta komisija ištirti rugsėjo 28 d. įvykius. Komisija nusprendė, kad dalinius neteisėtai iškviatė Lietuvos komunistų partijos centro komiteto pirmininkas Songaila ir jo pavaduotojas Mitkinas. Proga pasinaudojo sąjūdžio šalininkas Algirdas Brazauskas — jam pavyko pašalinti savo pirmtakus ir tapti nauju pirmininku.

Taigi vienaip ar kitaip įvairiausios jėgos prisidėjo prie Songailos ir Mitkino pašalinimo. Kad ir joms nesusitarus, juk visi trokšta Lietuvos nepriklausomybės, nors jos įvairiai siekia ir ją net priešingai supranta. Tame ir vienybė — ne kad visi tą patį veikė, bet kad darniai veikė. Vienybė yra pagarba kitų veiklai ir įnašui. Ji yra kada, kartu dirba ir žaltys ir beždžionė, vilkas ir voverė. Visi džiaugėsi dėl pasikeitimų vyriausybėje. Bet visgi suvažiavime vyko kova: ar sąjūdis bus faktiškai nepriklausomas nuo Brazausko ir naujos ok. Lietuvos vyriausybės.

2012 m. išgirdau iš litvako Grant Gochino, kad lietuviai meluoja apie savo didvyrių Kazio Škirpos ir Jono Noreikos nusikaltimus žmonijai. Plačiai tyriau kaip 1941 m. lietuvių tautos valios reiškėjai nusikalto žmonijai Lietuvos vardu ir mūsų tariamam labui. Iš žymiausio litvakų šviesuolio Dovid Katz sužinojau, kad tikinčiuosius žydus jaudina seniausiųjų Vilniaus žydų kapinių likimas. 2020 m. suorganizavau tris laiško rašymo vokus. 40 žmonių rašė Seimo biudžeto komitetui, paskui Seimo pirmininkei Viktorijai Čmilytei-Neilsen ir galiausiai ministrei pirmininkei Ingridai Šimonytei, kuri tyliai išbraukė Sporto rūmų konkurso finansavimą. 2026 m. organizavau naują laiško rašymo vokus po kurio Kultūros komitetas atidėjo

svarstymą. Pasisiūliau surengti Seime parodą supažindinti Seimo narius su šiomis kapinėmis. Emanuelis Zingeris sutiko ją kuruoti.

Kaip mums šiomis kapinėmis puoselėti litvakų ir lietuvių vienybę? Jeigu 40% Vilniaus gyventojų būtų žydai, kaip kad 1900 m., tai jie patys apgintų savo kapines ir jas tvarkytų kaip tik norėtų. Žydai buvo išžudyti. Dalis žydų sugrįžo į Vilnių, atsikėlė jų ir iš kitur. Sąjūdžio laikais jų buvo 9,000, o dabar tikrai 2,000. Daugelis iš jų vyresnio amžiaus. Dauguma nesiryžta paprieštarauti oficialiajai Lietuvos žydų bendruomenei. Jai drįsta paprieštarauti tik keli tikintieji žydai, kurie man yra Dievo išrinktieji, tikrasis litvakų daigas. Juos palaikydamas rengiu šią parodą.

Svarbiausia yra įsiklausyti į Vilniaus tikinčiuosius žydus: Rūta Bloštein, Arkadij Kurliandčik, Artūrą Imbrasą. Jie rengia kilnojamą parodą pristatyti faktus apie kapines, kad joms būtų gražintas teisinis statusas. O aš kaip lietuvis lietuviams siūlau sprendimą, kaip mes lietuviai galėtumėme puoselėti litvakų ir lietuvių bendrą paveldą.

Siūlau mums lietuviams suprasti, kad mes esame dauguma, o žydai yra mažuma. Dauguma turi savo teises ir atsakomybes, kaip ir mažuma. Mūsų tautinei valstybei būtinos visuomeniška išeivija ir gyvybingos mažumos. Mes privalome rūpintis mūsų vienybe, kaip visus geranoriškai įtraukti ir prasmingai supinti.

Siūlau suvokti jog šios kapinės yra mūsų paveldas iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų. Mes lietuviai esame dauguma, kvietėjai, globėjai, o mūsų žydai yra mažuma, kvietieji, globotiniai, nuo senų laikų. Žydai prisirišo prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, prisirišo prie tarpukario Lietuvos. Savo tėvynę Lite (Lietuvą), savo štetlus (tėviškes) prisimena, kaip visų mieliausią, gražiausią šalį. Mūsų žydai litvakai yra žydų laikomi pačiais šauniausiais žydais. Jų savybės - šviesumas, protingumas, moksliskumas, žemiškumas, paprastumas, susilaikymas, gyvenimiškumas, atkaklumas - yra bene iš mūsų pačių lietuvių priimtose savybės. Jie mus gerbia kaip šviesius ir paprastus žmones. Jų meilė Lietuvai kyla iš mūsų protėvių pakantumo, iš Lietuvos statuto, iš mūsų lietuviškos civilizacijos, kurią jie išsaugojo. Mēs per juos galime savo civilizaciją įsisąmonyti ir nors kiek susigrąžinti, kaip mūsų bendrą paveldą.

Siūlau įsidėmėti, jog šios kapinės buvo pilies jurisdikcijoje. Iš jų puikiausiai matosi Aukštutinė pilis. Žydams rūpėjo neturėti žemę, kurią galima atimti, o verčiau būti globojamais. Jie tikėjo, kad Lietuva juos globos per amžius. Būkime palaiminti jų tikėjimu. Siūlau kartu atstatyti Aukštutinę pilį ir iš jos globojamas kapines, kad tiek pilis, tiek kapinės atrodytų taip, kaip derėtų. Supraskime, kad tai truks dešimtmečius, kaip kad su Valdovų rūmais, užtat turėsime savo valstybingumo simbolius, ir atkursime lietuvių ir litvakų draugystę, kuria džiaugsis visas pasaulis. Tai mūsų bendra ateitis.

Siūlau kapinėms suteikti garbingą pavadinimą: Lietuvos Jeruzalės Nekropolis. Jos yra tarptautinės reikšmės, o "Šnipiškių" pavadinimas yra vietinės reikšmės, visai negarbingas. Senovėje jos taip nebuvo vadinamos. Jos buvo tiesiog Vilniaus žydų kapinės. Deja, pavadinimai "Vilniaus žydų...", "Vilniaus lenkų...", "Vilniaus rusų..." trikdo lietuvių sąmonę, nes primena tuos laikus, kai mūsų Vilniuje buvo tik 2%, kaip antai 1900 m. Jaučiame, kad dalis Vilniaus atplėšiama, kad į Vilnių kėsiniiasi. Užtat geriau jas vadinti ne Vilniaus žydų kapinėmis, o Lietuvos Jeruzalės kapinėmis. O čia Lietuva reiškia ne dabartinę Lietuvą, o Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę, kurią Vilniaus išminčiai rabinai garsino.

Žydai ne ponai. Yra daug litvakų išeivijoje, kuriems rūpi šios kapinės, kuriuos skaudina jų niekinimas. Bet jie negali mums nurodinėti. Jie gali tačiau išjudinti mus, kad įsiklausytumėme į savo brangius vietinius Vilniaus žydų tikinčiuosius ir į būtent Lietuvoje tarnaujančius rabinus, ypatingai rabiną Šolom-Ber Krinskį. Įsiklausę mes lietuviai galime patys susigalvoti, kaip tvarkyti šias kapines, kad jos būtų mūsų bendras paveldas, tiek litvakų, tiek lietuvių. Kitaip nebus, nes litvakai per daug silpni, kad patys jais rūpintųsi.

Siūlau į Nekropolį žiūrėti šviesiai, paprastai, lietuviškai.

Suvokime, kad visur aplink sovietų rūmų pamatus tebėra tūkstančiai palaikų. Būkime jautrūs, gerbkime žydų tikėjimą, supraskime, kad jie savaip žiūri į kapines. Pagal žydų tikėjimą, palaikų nereikėtų judinti. Rabinai vis dėl to norėtų virš jų atstatyti antkapius ir tam rastų pateisinimų. Bet lietuviškai žiūrint, tai tampa per daug nenuoseklu ir nerimta, tai žeidžia protą ir širdį. Paprasčiausia yra neleisti žmonėms ten vaikščioti be reikalo, pavyzdžiui, uždengti tvarių audeklų. Savo makete šią zoną vaizduoju tentu.

Suvokime, kad sovietų rūmų pamatai yra dalis kapinių, tačiau po jų palaikų vargu ar yra. Užtat ant šių pamatų galima atverti galimybes vaizduotei, kas tikrai galėtų derėti kapinėse. Siūlau būtent čia atstatyti antkapius pagal Klausnerio knygą ir senas nuotraukas. Siūlau suvokti ir pabrėžti sovietų baisų nusikaltimą kaip blogio ir gėrio kovos lauką, kurį čia įamžinsime. Siūlau atkurto Vilniaus Gaono mauzoliejų pastatyti šio lauko centre, tarsi visatos ašį, o aplink ją šalia buvusius ohelus, kiek tik įmanoma. Ortodoksai žydai piligrimai pajustų, ką reikė stovėti tarp ohelų. Tačiau norėčiau, kad visi suprastų, kad tai tėra tiesos simboliai, o tiesa turi daugiau lygmenų. Siūlau tradicinius ohelus papildyti didelių spalvotų ohelų žiedu. Kiekvienas spalvotas ohelas rodytų nuotraukas iš ta kryptimi gyvenusių litvakų miestų, miestelių ir ješivų. Tai paskatintų mus suvokti jog stovime litvakų krašto židinyje. Siūlau toliau plėtoti ohelo pavidalą ir gyvenimo bei mirties klausimus šiuolaikinėmis skulptūromis, kurios stovėtų pamatų pakraštyje ir padėtų mums suvokti jog šis Nekropolis neatstovauja tik tam tikrą ortodoksų žydų pakraipą, o verčiau visus žydus, ateivius, mažumas, šviesuolius ir visą žmoniją. Siūlau pamatų pakraštyje pastatyti keturias pusrutulines tribunas, kuriose lankytojai galėtų sėdėti ir dairytis į Aukštutinę pilį, Jeruzalę ir visas puses.

Suvokime, kad apgailėtini sovietų rūmai mūsų nebeerzins kai tik pažymėsime kapinių ribą aukšta 5 ar 6 metrų aukščio siena. O tokia kilometrinė siena tampa galimybe meniškai pavaizduoti visą litvakų krašto kultūrą. Savo parodoje tai darau paprasčiausiu būdu: Vaizduoju kokį šimtą pasižymėjusių litvakų. Mane kaip lietuvi visada stebina kaip jie garsina Lietuvą, ją pajvairina ir praturtina. Jau pati siena gali būti viena lankomiausių vietų Vilniuje.

Kapinių vartai stovėdavo šiaurės vakarų pusėje. Juos bus galima atkurti bet nepavyks jais naudotis nes palaikus uždengsime audeklu. Dabar reikės naujų vartų rytų pusėje. Juos vadinu Sutemų vartais kaip giminingus tačiau priešingus Aušros vartams. Sutemų vartai kviečia mus nusiteikti žengti visom mūsų protėvių galybėmis į šį klaidų blogio ir gėrio kovos lauką. Užtat mes lietuviai globėjai puošiame šiuos vartus ir visa išorinę sieną taip kaip mums patiems reikia, kad suvoktumėme jog tai mūsų žydų, mūsų litvakų paveldas, kartu ir mūsų lietuvių paveldas.

Šitaip nusiteikę per kelis dešimtmečius sukaupsime dvasinį kapitalą, gėrėsime Aukštutine pilimi ir Lietuvos Jeruzalės Nekropoliu. Tai supins lietuvius ir litvakus, pamokys mus naujai draugauti, paskatins litvakus atsigauti ir įkvėps mūsų draugus visame pasaulyje šiais neramiais laikais. Savo pavyzdžiu šviesime Rusiją ir kitas šalis, ką reiškia tvirti tautinę valstybę, vykdyti daugumos teises ir atsakomybes, globoti mažumas, su jomis džiaugtis bendru gyvenimu.

Tikiu ši paroda įkvėps mus visus šiomis kapinėmis rūpintis dar geriau, sumaniau, supratingiau, meniškiau, teisingiau. Mąstykime galimybes ir jas įgyvendinkime!

Parodos darbai Kviečiu į talką!

Labai ieškau talkininkų! Kviečiu padėti:

Atrinkti ir vaizduoti 100 žymiausių litvakų.

Pjaustyti, karpyti, tapyti maketo antkapius ir kitas detales.

Rengti talkas įvairiausiose patalpose, kviesti litvakus ir lietuvius.

Seime parodos metu rengti diskusijas įvairiausiais klausimais: Lietuvos ir išeivijos tikinčiųjų žydų požiūris į kapines, Lietuvos politika žydų tautinės mažumos atžvilgiu, lietuvių tautos ateitis, litvakų bendruomenės telkimas, sovietų rūmų reikšmė, Sąjūdžio atminimas, verslininkų siekiai, turizmo galimybės, Aukštutinės pilies atstatymas, vietovės sutvarkymas, kiti jūsų siūlomi klausimai.

Kviečiu menininkus ir visuomenininkus pasidalinti savo sumanymais, kaip norėtumėte prisijungti!

Andrius Kulikauskas, ms@ms.lt, +370 607 27 665

Daugiau apie parodą:

<https://www.kapines.com/gerbkime/Talka/Paroda>

Parodos sumanymo naujausia versija:

<https://www.kapines.com/gerbkime/Talka/ParodosSumanymas>